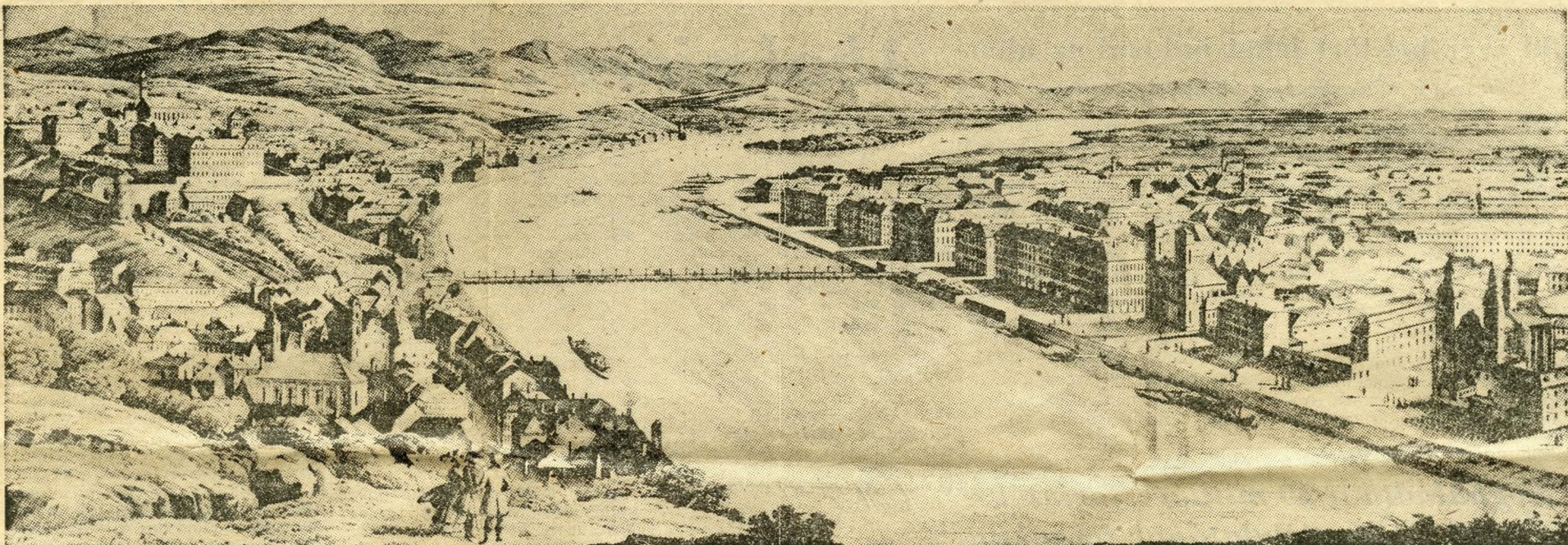

(Jakob Hyrtl rézmetszete, 1832)

A Habsburg-birodalom 1848 előtti irányítójának, Metternich Kelemen hercegnek pompás villája a Bécsből kelet felé kivezető út legvégén állott. Itt azután külföldi vendégeinek gyakran kimutatott az ablakon, ha a birodalomnak mind több „bajt” okozó magyarokról esett szó: az én hazám a civilizáció utolsó állomása — arra tovább már Ázsia kezdődik. Ez volt a véleménye a számára ismeretlen országról, amelyet nem is igen akart megismerni.

Pedig aki mégis továbbutazott, még egy főúr igényével is, milyen igaztalannak találhatta ezt a tételt, hiszen Fertőd, Nagycenk, Tata vagy Martonvásár kastélyai életmódban és kultúrában — ha részben feudális módon is — éppúgy európaiságot képviseltek, ahogyan az ország központja, polgári értelemben, a Duna-parti háziorral, lánchíddal, vasútállomással büszkélkedő Pest-Buda vagy a nyelvi okokból csak kevés külföldi számára hozzáférhető magyar kultúra.

Volt ugyan elmaradottság, s nem is kicsiny, itthon is felismerten és elismerten, de ezt éppen a Metternich által képviselt feudális abszolutizmus állandósította. A mind több felismeréssel és mind határozottabb programmal rendelkező magyar reformmozgalom próbálta azt 1830-tól kezdődően mind erőteljesebben mérsekelní, illetve — a gazdaságot illetően — felszámolását belátható időn belül lehetővé tenni.

A Bécs és a régi rendi országgyűlés székhelye, Pozsony közötti politikai küzdelemben mind nagyobb szerephez jutott, s a márciusi forradalomban aztán döntő jelentőségűvé vált egy harmadik központ: Pest városa. Nevével is e városra utalt Kossuth orgánuma, a *Pesti Hírlap* (1841), s a konzervatívok állítólagos haladási szándékát akarta jelezni, hogy ők meg utóbb egyenesen *Budapesti Híradó* címmel indítottak lapot (1844). S noha a már csaknem százszáz Pest-Budán a még német többségű polgárság csak kevésbé politizált, de a kiterjedt, gazdaságilag

1848-49

A forradalom fővárosa, a főváros forradalma

fejlett Pest megye székhelyeként a haladó politika irányítása innen vált lehetségessé. A pesti megyeháza termében vitázott a konzervatív ellenfelekkel (s persze egymással is) Széchenyi és Kossuth, s a „vezérvármegye” döntései, követi utasításai a sajtóban ismertetve, mintául szolgált azután a többi megye számára.

Pest-Buda ekkor már egy-két évtizede a magyar irodalmi élet központja. A hivatalos politikai életben is régóta fővárosnak számít: Budán, a Várban lakik a nádor, elnökléte alatt dolgozik a központi igazgatás feladatkörét ellátó Helytartótanács, ugyancsak a Várban székel a magyarországi katonai Főhadparancsnokság. Pesten ítélt perek százaiban az ország legfelsőbb bírósága, a Kúria. Itt működik több száz hallgatójával az egyetem. Az élénkülő gazdasági és társadalmi élet, a politikai sajtó és a magyar politika a haladó ellenzék centrumává teszi a gyorsan növekvő, immár egy modern város feszültségeit is hordozó Pestet.

Az 1840-es évek derekán, alig száz méternyire a megyeházától, újabb csarnoka alakul az eszmecseréknek: a *Pilvax kávéház*. Politizáló ifjai részben nem nemesi származásúak, részben szűkösen tartják a nemesi politika fórumait, s nem várják meg a politikai jogoknak immár a nemesség egy része által is szorgalmazott kiterjesztését. S bár ők is hívei az érdekek egyeztetésén alapuló politikának, a *jobbágyszábadításnak*, saját gondjaik, külön céljaik is vannak. Városi értelmiségiek a még mindig feudális Magyarországon. A politikai szabadság, a kiváltságrendszer teljes eltörlése, a szociális gondos-

kodás — néhányuknál már tudatosan: a szocialisztikus nézetek — eszmecseréik tárgya. A feudalizmus felszámolása számukra már nem vitatéma, hanem a legközelebbi teendők egyike.

Jól tudják azonban, hogy önérejük a mégoly roszaktag Habsburg-birodalmat sem tudják sarkaiból kiforgatni. Arra figyelnek, nyújt-e majd cselekvési alkalmat a változó európai helyzet. Egyelőre az ország sorsáról Pozsonyban vitáztak, és Bécsben döntöttek. Jókai szerint „könnyű más városnak forradalmat csinálni, tudja, hogy mit tegyen. Legelőször is elkergeti kormányát, körülveszi a parlamentet; de hol vegyük mi a kormányt és a parlamentet, amikor a kancellárunk Bécsben van, a parlamentünk pedig Pozsonyban?”

Itália és Párizs forradalmait után Bécs megmozdulása 1848. március 13-án elkergette Metternichet, s vele együtt a nem kevésbé népszerűtlen Apponyi György magyar kancellárt is. Pozsonyban pedig az országgyűlés, Kossuth indítványára („emeljük fel politikánkat a pillanat színvonalára”), a *polgári alkotmányos átalakulás és a nemzeti önállóság* törvényes biztosításának halaszthatatlan szükségét mondotta ki.

Ha Pest-Buda az ország szíveként e pillanatban nem ver hevesebben, talán még egy időre az egész ország nyugalomban marad, s esetleg az országban állomásoztatott, Budáról is irányítható több tízezres hadsereg válik, az ellenforradalom többé-kevésbé engedelmes eszközeként, a helyzet urává.

Pest-Buda március tizenötödiki forradalma megmutatta, hogy a plebejus forradalmi erők vezetői tudták, mit tegyenek: a sajtószabadság kivívása (s vele a követelések összességét összefoglaló tizenkét pont nyilvános meghirdetése), a politikai foglyok szabadon bocsátása, a nemzetőrség megszervezése — s mindennek a pesti, korántsem jelentéktelen hatalmi szervekkel való elfogadtatása ennek a napnak legfőbb közvetlen vívmánya. Mindez egyúttal felhívás volt arra, hogy ország-szerte kövessék. Néhány nap leforgása alatt városok és megyék csatlakoztak a pesti forradalomhoz tettekkel éppúgy, mint a tizenkét pont mívelőbb megvalósításának kívánalmával.

A Bécsben szinte azonnal szerveződő ellenforradalom néhány napig még abban bízott, hogy a távolabbi s a konzervatív főurak biztosabb bázisának vélt Erdélyt az ellenforradalom felvonulási területévé teheti. Az ottani magyar és román forradalmi megmozdulások híre azonban ezeket a reakciós tervezeteket is szertefoszlalni látszott.

A pesti forradalom hulláma visszacsapott Pozsony, sőt Bécs felé is: az országgyűlés gyorsan megszavazta, az udvar fogcsikorgatva elfogadta azokat a törvényeket, amelyek a felelőssé tett kormányt és a rendi jellegű helyett polgári (vagyoni cenzussal korlátozott népképviselői) jellegűvé tett országgyűlést is Pestre helyezték. Megkezdődött az ország történetének az államalapítás óta legjelentősebb fordulata: a hűbéri viszonyok felszámolása, a jobbágyság megszüntetése: a *polgári átalakulás*.

1848 áprilisától jogilag is „Buda-Pest” az önálló, a polgári átalakulás útjára lépett Magyarország fővárosa. A már március 17-én kinevezett kormány ekkor kezdi meg itt működését, júliusban ül össze a nemzet akaratát megtestesítő országgyűlés. Az új főváros nemcsak helyet ad az alkotmányos intézményeknek: nemzetőrségével, az alkotmányra felkészített katonáival, sőt lakosai vigyázatával örököl is azok fölött, s a szabad sajtó segítségével országos közvéleményt igyekszik teremteni. Némelyek a kormány mellett, mások — egy időszakra Petőfi is — a jogkiterjesztés korlátozottsága miatt is, a kormány ellen. A Pilvaxban ott áll a „közvélemény asztala”, s a köréje sereglenek, miután megteremtették azt a rendszert, amely szabadságukat biztosítja, szabadságukban állónak is tartják véleményük különbözőségét.

Nemzeti vívmányaink veszélyeztetettsége, főként 1848 szeptemberétől, háttérbe szorítja a nézetkülönbségeket. Az ellenforradalom hadserege az új európai főváros meghódítására készül, s amikor 1849 tavaszán a Vár ágyúja még a kezükön van, Pest pedig már újra szabad: Hentzi parancsnok nem habozik követni a védetelen várost. Bünteti a forradalomért.

Csak a régi Vigadót, az akkori országgyűlés ideiglenes épületét rombolták le — a „szabadsajtó udvar” (a Landerer-nyomda a Szép utca sarkán), a Nemzeti Múzeum, az egyetem, a Lánchíd, a megyeháza avagy Budán Táncsics börtöne másfél évszázad múltán is dacol az idővel és a város néha önnön emlékeit is elemészto ropant fejlődésével. Tárgyi emlékeiként annak a folytonosságnak, amelyet az erőszak csak ideiglenesen akadályozhatott meg: 1848. március 15-től az egységesülő Buda-Pest az önálló, a polgári átalakulás útjára lépő Magyarország fővárosa lett.

Gergely András

